

TO‘RA SULAYMON SHE‘RLARIDA SO‘Z MA‘NOLARINING KO‘CHISHI

Jabbarova Gulchehra

GulDU magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7351344>

Annatsiya. O‘zbek tilida so‘z ko‘chish metofora, metonimiya vazifasifadoshlik, sinekdoxa kabi hodisalarni o‘z ichiga oladi. O‘zdek adabiy tilidagi eng ko‘p qo‘llaniladigan usul bu- metafora va metanimiyadir. To‘ra Sulaymon tog, bog‘, tabiatini dildan sevgan shoir.

Kalit so‘zlar: metofora, metonimiya vazifasifadoshlik, sinekdoxa, she‘riyat, „Qorasoch“, „To‘lgonoy“, „Yovqochdi“, „Mangulik“.

She‘riyat - xalq mulki. She‘riyat osmonida minglab ko‘zga ko‘ringan, xalq qalbidan joy olgan shoirlar bisyor. Shunday shoirlardan biri To‘ra Sulaymondur. To‘ra Sulaymon o‘zbek adabiyotiga dilbar she‘rlari, publisistik maqolalari bilan birga, „Qorasoch“, „To‘lgonoy“, „Yovqochdi“, „Mangulik“ turkum asarlari bilan munosib hissa qo‘shgan. O‘z she‘rlarida tilimizning bebaho boyligidan, uning serqirra faoliyatlaridan unumli foydalangan. Buni biz shoirning birgina she‘rlarida so‘z ko‘chish usulini tahlil qilish orqali ko‘rib o‘tamiz. O‘zbek tilida so‘z ko‘chish metofora, metonimiya vazifasifadoshlik, sinekdoxa kabi hodisalarni o‘z ichiga oladi. O‘zdek adabiy tilidagi eng ko‘p qo‘llaniladigan usul bu- metafora va metanimiyadir. Shoir she‘rlarini tahlil qilganimizda ham bunga amin bo‘lamiz.

Suvlar ham tinidi sunbula kelib

Tinib – tiniqmadi bu ko‘nglim hayhot

Na bahor, na yozdan, na to‘kin kuzda

Hecham qoniqmadi bu ko‘nglim, hayhot

Ushbu she‘rda metafraning go‘zal namunalarini uchratish mumkin. Sunbula bu insonga xos, tashqi tarafdin shunday „Sunbula kelib“ deganda insonga xos harakat o‘xshashligi mavjud. Rasmlarda ko‘ngilning qoniqmasligi, insonni ajablantiradi. Mana shu yerda ham shoir metofora usulidan unumli foydalangan. „Qismat“ deb atalgan she‘rdan keltirilgan ushbu parchani o‘qiganda qishloq surati – hech kimning hayoliga kelmaydi.

To‘ra Sulaymon she‘rlarida o‘xshatish san‘ati yuksak cho‘qqiga chiqqan, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Jonsiz tabiat va uning unsurlardan unumli foydalana oladigan shoirning quydagi „Yolg‘iz“ she‘rini olaylik:

Senam yolg‘iz, men ham yolg‘iz men qayda yo sen qayda

O‘rtamizda **qilzim**, tog‘lar ko‘rishar bu kun qayda

Men ham yolg‘iz, sen ham yolg‘iz, men yerda- yu sen ko‘kda

Yetti iqlim yuki bordek mushdekkina yurakda .

Yolg‘izlik faqat yaratganga xos. Inson uchun bu musibatdir. Misralar orqali Ollohga ishora bor. Insonga xos ko‘rishish tog‘lar obraziga ko‘chirilgan. Mushdekkina yurakka yetti iqlim yuki borligi ham metofora. Negaki, yuk inson gardanida bo‘ladi. Jumladan, farzandlik yuki, yurt, vatani oldidagi yuki ka‘bi ma‘sulyati .To‘ra Sulaymonning deyarli har bir she‘rida metaforani uchratamiz. Bu ham bir shoirning uslubi.

Tog‘larga suyandim tayanch bo‘lsin deb,

Tayanch bo‘lolmadi ulkan tog‘lar ham.

Bog‘larda tunadim bolli bo‘lay deb,

Bolini ayadi o‘sha bog‘lar ham.

To‘ra Sulaymon tog, bog‘ tabiatini dildan sevgan shoir. Bog‘larni kim sevmaydi? Yam-yashil, jannatning ifori, so‘lim manzaralar, yengil shabadalar, ahyon – ahyonda ko‘zga tashlanadigan tog‘ gullari, mehnat zalvorini yelkasiga olgan odamlar bu go‘zal hayot manzarasidir. Shoir To‘ra Sulaymon mana shundan ilhomlanib, “Nido“ nomli she‘r bitganlar. She‘r shunchaki yozilmaydi. Unda shoir his-tuyg‘ulari, dardlari, quvonchi, shodlik damlari ham aks etadi. Lirik qahramon fikri o‘ylari qorishib ketadi. To‘ra Sulaymon tayanch bo‘lsin deb tog‘larga suyanadi. Aslida, yaqinlariga, do‘stlariga suyangan. Tog‘lar obrazida foydalanib metaforani yuzaga keltirgan. Bog‘lar ham bolini qizg‘ongan. U ishongan insonlaridan bol ta‘bi, mehr, oqibat, sadoqat kutgan. O‘xshatish yakuni metofora bilan bezatgan. To‘ra Sulaymon so‘zga ayricha bir erkinlik bilan yondashib har qanday asov so‘zni ham yuvosh torttira oladi. So‘zni ruhga bo‘ysundira oladi. O‘zi so‘zning emas, ruhning studiyasida yuradi. Oddiygina so‘zlardan To‘ra Sulaymonga xos tasvir uslubini vujudga keltia oladi“, deb yozilgan “**Sensiz yolg‘iz g‘arib bo‘ldi**“ kitobda .

To‘ra Sulaymon ijodida oy obrazi ham ajoyib yaratilgan .

Dunyoda qalqib turgan **solga** o‘xshar deb,

Donishmandlar qaddi dolga o‘xshar deb,

Ko‘rguliklar hali mo‘lga o‘xshar deb,

Osmon o‘rtasida to‘lg‘onadir oy.

Dunyo sehrli ertakka o‘xshaydi. G‘aroyib sarguzashtlar kutilmaganda ro‘y beradi. To‘ra Sulaymon dunyoni qalqib turgan soyga qiyoslagan. Daryo yoki dengiz bag‘ridagi soy tinch turmaydi. Dengiz suvi uni to‘lg‘ontiradi Shu kabi dunyo ham sokin emas. Donishmandlar qaddi dilga o‘xshatilyapti ta‘bi bukchayganroq ular ko‘p ko‘rguliklarni ko‘rib shu holga tushmagan. Osmon bag‘rida turgan oy hammasiga guvoh. Bu manzarani ko‘rib erta-yu kech afg‘on chekadi. Biz buni ko‘rmaymiz. Bunday dardga pastdagi insonlar befarq .

Metanimiyada ikki predmet o‘rtasida doimiy aloqaning mavjudligi sababli biri aytilganda, ikkinchisini beradi. Masalan :

Yig‘lab o‘tar bo‘lsam Mashrabday zor- zor

Qayg‘ularim qaddi **dollarga** tushgay

Mashrab deb yozishda uni mashhur shoirliği tushuniladi. Ko‘z oldimizda g‘azallari keladi. Mana shu yerda metonimiya hosil qilingan. Bunday xolat “Orzularim“ she‘rida ham mavjud:

Tabiatan tilagim:

Tutganim oltin bo‘lsa.

Aytganlarim yurakka

Ko‘zga qoshday yaqin bo‘lsa.

Tutganim deganda tutgan narsani tushunamiz. Aytganlarim deganda aytgan so‘zlarimni nazarda tutgan. Qisqartirish yo‘li orqali metonimiya usuldan foydalanilgan.

Munosib bo‘lolsam amolingizga

Tangri mehri To‘raqullara tushgay

To‘ra Sulaymon ijodining bahosi aniq, u katta shoir edi. To‘raqul deganda To‘raqul degan kishi nazarda tutilyapti .

She‘r - ko‘ngil mulki. Olamni shoirona idrok etilmaydigan boshqalarga noma‘lum jihatlarini shoirlar ko‘ra oladi. Shoirlik qismat

Qosh qorasi – qorasi –

Xasta dil sadporasi .
Xol bo‘lguncha bo‘larsiz
Bu jahon ovvorasi .

Qosh qorasi deganda go‘zal ma‘shuqa nazarda tutilgan, qo‘shi orqali qizga ishora. Qism orqali butun tushunilgan. Sinekdoxa mavjud.

Dunyo faqat ezgulikka yo‘g‘rilmagan fisq – fasod, boshiga ish tushsa, deganda dunyo tashvishlarini tushunamiz. Sinekdoxadan foydalanilgan. Shuni aytish lozimki, qo‘shnimni deganda butun bir oila yoxud bir shaxs ko‘z oldimizdan o‘tadi. Uning harakati, fazilatlarini ko‘z o‘ngimizda gavdalanadi. Bu sinekdoxaning o‘ziga xos xususiyatidir.

To‘ra Sulaymon o‘zbek she‘riyatining katta, qudratli safida borgan yengilmas lochinidir. To‘ra Sulaymon shoirtabiat xalqimizning o‘z so‘zi – obrazli tili bilan so‘zlaydi. To‘ra Sulaymon ijodida xalqchilik bor.

REFERENCES

1. Nurmonov A., Shahobiddinova Sh., Iskandarova Sh., Nabieva D. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Morfologiya. -Toshkent, 2001.
2. Rasulov R., Narzieva M. Leksikologiyani o‘rganish.-Toshkent: O‘qituvchi, 1992.-23-b
3. Rahmatulaev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. –Toshkent: Universitet, 2006.
4. O‘zbek tili leksikologiyasi.-Toshkent: Fan, 1981. - 312 b.